Чыла элласе пролетарий-шамыч, ушныза!

Ленин—Сталин паша верч кучедалаш ямде лий!

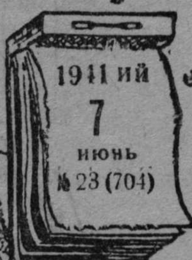

Ямде лий

ВЛКСМ МАРОБКОМЫН ОРГАНЖЕ

АДРЕС: Йошкар-Ола, Марксистский урем, 45, „Ямде лий" редакций.

1941 ий 7 июнь № 23 (704)

Айста чыланат походыш!

Кеҥеж каникул—туристский походым эртараш эн сай жап. Йоча экскурсионно-туристский станций туристский походым эртара. Тиде поход пионер ден тунемше-шамычлан шке республикыштым тунемаш пеш кугу полышым пуа. Тендан ончылно кызыте пайдале да интересный паша шога. Тиде—шкендан район ден республикым пален налын, природный поянлыкшым, растительный ден животный миржым, ерла, эҥерла-шамычым тунемаш улеш. Чыла тиде пашам экскурсийыште да походышто коштмыда годым ышташ тӱҥалыда.

Мемнан республикна поян. Мланде йымалне известняк, торф тӱрлӧ шун-шамыч улыт. Республикна тыгак растительный ден животный мир, тӱрлӧ эҥер да ер-шамыч денат поян.

А те мемнан республикын историйжым паледа? Емельян Пугачевын кайыме корныжо дене каяш, адакшым 1670 ийысе восстанийын, разинец-шамычын кучедалме верлаштым пален налаш, тунемаш—интересный паша.

Те тыгак калык-шамычын восстанийым ыштыме верыштым, тошто археологический памятниклаштым, первый пашазе массовка лийме верым, шолып эртарыме погынымаш пӧртым, революционный листовка кушто печатлалтме верым пален налза.

Марий кий бумажно - целюлозный комбинатын ышталтме историйжым тунемза. Ола, села да ял лишне улшо живописный уголокым, тошто памятникым ончаш походым але экскурсийым эртарен кертыда.

Кӱнчен лукмо тӱрлӧ поянлыклам музей полшыза, шугал шалыме верлам да республикнан историйжым, природыжым пален налза.

Туристский ден экспедиционный походыш коштмыда—школышто тунеммыдам пеҥгыдемдаш кугун полша. Географий дене те рельеф, чодра, эҥер нерген шуко шинчымашым налын кертыда. Тыгак тендан походда биологий, историй да моло предмет денат кугу полышым пуа.

Походышто улмыда годым гражданский войнаште лийше ен-шамычын ойлымыштым колыштын, СССР историй нерген шинчымашым налыда. А те калык мурым, пословицым, йомакым да молымат погаш шоналтенда? Тидыже тыланда литература дене тунеммаштыда пешак кӱлеш.

Тӱрлӧ ӱзгарым, гербарийым, коллекцийым, минераллым погымыда школлан пеш сай наглядный пособий лиеш.

Коштмыда годым снимкым, сӱретым ыштыза. Тыге те альбомым ыштен кертыда. Альбомышто могай верлаште лиймыдам, кайме маршрутдам раш описатлен ончыктыза. Адак художественный творчествын образец-шамычшым (тӱр, ткань

ла молат) альбомыш пуртен кертыда. Вет нуно тыланда вес ийлан тунемашда могай поян наглядный пособий лиеш!

Поход ден экскурсийыш каймыда тунеммаште кугу полышым пумо деч посна тендан кап-кылдам тазанда. Те корным тӱрлӧ знак дене пален налаш, верым компас деч поснан, тыгак компас денат, щӱдыр да кече дене палаш тӱҥалыда. Тӱрлӧ верыште, тӱрлӧ ийгечыште костерым ылыжташ, кочкаш шолташ, палаткым, омашым, шалашым ышташ, няш, шкендан коштмо корныдам картышке кузе палемдаш—чыла тунемыда. Тидын денак те выносливый, таза лийыда. Коштмаште оборонно-физкультурный навыкым налыда.

Экспедицийын стартше 15 июньышто лиеш. Ынде шукат кодын огыл. Садланак те походым виян ямдылалтын вашлийза. Кушто экспедицийыш каяш отрядым ыштыме огыл гын, кызытак организоватлыман.

Мӱндыр походыш каяшлан сайын ямдылалтман, маршрутым шоналтен палемдыман. Тидлан те ончыч тренироватлалтса, изи походыш, экскурсийыш коштса, тыге те кугу походлан ямдылалт кертыда.

Тида пашаште тыланда комсомольский ден пионерский организаций, школа, туристский станций да Пионер пӧртшамыч полшышаш улыт.

Айста чыланат походыш каен, шкенан республикынам тунемына, исследоватлена.

Г. В. СРЕДИНА.

Сай тунемыч— веселан канат

Яковлев И., Николаев В. да Юшков В. тений 3-шо классыште тунемме ий мучкак сай да отлично оценка дене тунемыныт. Садлан кумытынат 4-ше классыш вонченыт.

20 май гыч канаш тӱҥалыч. Нуно кеҥеж каникул жапыште тӱрлӧ вере кошташ, гербарийым погаш решитленыт. Тыгак каникул жапыште сылне мутан литературымат лудаш тӱҥалыт.

В. Яковлев.

Моркинский район, Янситовский НСШ.

У заем нерген умылтарыза

Тиде кечылаште Советский Правительство Кумышо пятилетка (нылымше ий выпуск) Государственный заемым 9 миллиард 500 миллион теҥге суммашым луктын. Заем беспроигрышный ден процентный выпускан. Заемым 20 ийлан лукмо. 20 ий жапыште беспроигрышный выпускын кажне облигацийже модын налеш.

Выигрышын 80 тиражше эртаралтеш.

Заемын процентный выпускан облигацийже дене доход купон почеш идалыкыште ик гана, 4 процент кугыт дене тӱлалтеш. Купон-шамычым тӱлымӧ срок 1942 ий 1 ноябрь гыч тӱҥалын, кажне ийын 1 ноябрь гыч тӱҥалеш.

Мемнан элысе шемер-шамыч у заемым шокшын вашлийыныт да куанен подпискым ыштат. Кунам от куане, вет заем дене пурышо окса государствын, калыкын интересыштыжак кучылталтеш, тудо мемнан элын озанлык ден оборонный куатшым пеҥгыдемдымашке, шемер-шамычын материально - культурный уровеньыштым нӧлталмашке виктаралт шога.

Заем шемер-шамычлан шкаланыштат кугу доходым пуа. Теве Марийский АССР-ысе шемер-шамыч 1940 ийыште заем-шамыч дене 1 миллион 473 тӱжем теҥге доходым налыныт. Заем деч пурышо оксан ятыр ужашыже озанлыккультурный строительствылан колталтеш.

1941 ИЙЫШТЕ МО ЫШТАЛТЕШ

1941 ийыште Советский Союзын кӱртньӧ корнылаш тыже кокла шот дене суткалан 103 тӱжем вагоным грузитлаш тӱҥалшаш. Кӱртньӧ корно транспортын грузооборотшо 431 миллиард тонно - километрыш шуэш. Тиде 1913 ийысе грузооборот деч кудытат пелэ гана шуко лиеш.

Вӱд транспорт дене шупшыктымаш план 46,3 миллиард тонно - километр марте, кодшо ий деч 28 процентлан кугемеш. Тиде задачым водник-шамыч эртарен шуктышаш улыт.

9-ше „Б" классыште немецкий йылме дене испытанийым Секретарева Лиза сдатла (Йошкар-Олинский район, Кузнецовский средний школа).

Фото М. Чуршуковын.

9 тунемше похвальный грамотым налын

Тений 4-ше классыште чылаже 40 йоча тунемын. Нуно чыланат пионер улыт. Пионер шамыч пионерво жатый Мая Родина да отряд совет председатель Женя Богомоловым пагалат. Родина ден Женя классым ончыл верыш лукшаш верч чот тыршеныт. Пионер-шамыч соревноватлен тунеммышт дене ончыл верыш лектыныт.

Багаева Нина ден Комякина Маня район гыч телым толыныт, тиде классыш тунемаш пуреныт. Ончыч нуно начар тунемыныт. Садлан отличница Маракулина Веранина ден Баронова Эльвира нунылан полшаш тӱҥалыныт.

Женя Богомолов тиде классын эн тале отличникше. Тудо 1-ше класс гычак тӱҥалын эре отлично тунемеш. Женя классный пырдыж газетын редакторжо. Тунемме ий мучко шым номер пырдыж газета лектын. Тушто отличник-шамычым тунеммышт ончыктал тын, тыгак начар тунемше-шамычым критиковатлен возыман статья-шамыч пурталтын.

Пионерский сбор эре жапыштыже эрталтын. Ик сборышко пионер-шамыч белофинн ваштареш кучедалмаште лийше Кузнецовым ӱжыныт. Кузнецов пионер-шамычлан боевой эпизод-шамычым каласкален.

40 тунемше гыч 9 тунемше похвальный грамотым налын, а 16 тунемше испытанийым сай да отлично отметка дене кучен.

Багаева Нина ден Комякина Манят 5-ше классыш вонченыт. Н. Тойшева.

Йошкар-Ола, 6-шо номеран школа.

Испытанийым сай сдатлышым

Ий мучко эреак тыршен тунеммем да уроклан эре ямдылалтмем, мӧҥгӧ пашам тӱрыс шуктен толмем испытаний сдаяш кугун полшыш.

Звонок лиймек географий дене туныктышо, ассистент толын пурышт. Ме чыланат шып шинчена.

— Закиров Эпет, Иванов А., Анисимов А. билетым налза,—манын географий дене туныктышын йӱкшӧ шоктыш. Тидлан мый пеш чот куанышым. Ӱстел дек миен билетым налынат, парт коклашке шоналташ шинчым. Мыланем численный да линейный масштабын ойыртышыжо, мланде чытыралтмаш да градусный сетьын значенийже нерген йодыш-шамыч логалын. Линейный да численный масштабын ойыртышыжым каласен пытарен, карта деке лектынам, мланде чытыралтмашын верыштым картыште ончыктыл каласкален пуышым.

Мый дечем вара Иванов А. отвечайыш. Тудат мыят отличным кална.

Закиров Эпет.

Звениговский район, Красноярский НСШ, 5-ше класс.

Снимкыште: Нур-Сола начальный школын (Куженерский район) 4-ше классыштыже отлично тунемше Сидоров Степан (шолашке) ден Андреев Николай книгам луд ыт.

Фото С. В. Гавриловын.

45

Шкенан республикынам тунемына

Шергакан пионер ден школьник-шамыч!

РСФСР Наркомпросын Центральный йоча экскурсионно-туристский станцийже да „Пионерская правда" газета Великий Октябрьский социалистический революцийын XXV идалыкшым палемдымашеш 1941—1942 ийлан пионер ден школьник-шамычын туристский экспедицийыштым увертара.

Тыгай туристский экспедицийым мемнан Марийский АССР-ыште республиканский йоча экскурсионно туристский станций эртара. Тиде туристский экспедицийыште чыла пионер ден школьник-шамыч участвоватлен кертыт.

Экспедицийын задачыже пешак интересный да кӱлешан.

Шкенан республикын районлаштыже пӱртӱсым да озанлыкым практически изучатлен, те озанлык да пӱртӱс явленийым сайын пален налыда. Тидын дене умбакыже тунемме пашадам куштылемдеда да саемдеда. Тиде велэ огыл, те эскерымашда дене, материалым погымо дене иктаж мом уым, але марте шагал палымым, але йылт палыдымым муын кертыда. Тыгай исследованийым какакын ышташ утларак йӧнан. Те адак пӱртӱсым изучатлыме дене пырля шкендан капкылдам пенгыдемдеда. Яндар южышто физкультура, экспедиционный илыш—организмым тренироватла, закалятла, кеч могай черланымаш дечат арала.

Пионер ден школьник-шамыч, мемнан каҥашна: шкенан республикым изучатлыме экспедицийыште активно участвоватлыза!

Горький лӱмеш Поволжский лесотехнический институтын научный пашаеҥышт-шамыч: с/х наука доктор, профессор **М. В. Колпиков.**

Биологический наука кафедрын вуйлатышыже, доцент **А. А. Першаков.**

Технический наука кандидат, доцент **В. Д. Нассонов.**

Профессор **Л. Р. Линде.**

Доцент С. **А. Никонов.**

Доцент **М. Л. Дворецкий.**

Профессор **Л. С. Тышкевич.**

Профессор **А. И. Басов.**

Технический наука кандидат, доцент **В. А. Лопотко.**

Доцент **П. К. Добрынин.**

Мланде кӧргӧ разведчик лийза

Эҥер дене мушкалтше лончо гыч шӱ падраш-шамыч тудын ышталтме да кийме верже гыч ятыр торашке вӱд дене йоген каят. Эҥер вoктен вӱд ваштареш кайме годым тыгай падраш-шамычым сер воктен эреак муаш лиеш.

Куштылгын катлыше ош кристалл — тиде кальцит кристалл, а чоткыдыжо—кварцын да курыкысо хрустальын.

Известнякыште, доломитыште але ошмаште нефть улмын палыже—нуным ваш перымек але йыгымек, красин ӱпш гай ӱпш улмо.

Чымалт лекше породын шичше порода деч ойыртышыжо—тудын лончыла дене огыл, а ик чумыр киймыже. Тудо мардеж пуалме дене чумкан-чумкан шалавылеш. Кидыш валаш гын, тудо нелэ лиеш. Тыгай улыт: гранит ден диабаз, нунын дене пӧрт-шамычын фундаментыштым, московский метрошто колонна ден тошкалтыш-шамычым облицоватлыме. Тыгай кӱлаштат пайдале ископаемыйым муаш лиеш. Чымалт лекше порода дене шӧртньӧ, платина, тӱрлӧ руда—вулнын, кӱртньын, оловын да молын—кылдалтыныт. Тиде обычно пычкемышрак але бурый тӱсан нелэ кӱ-шамыч (магнетит, касситерит) але йылгыжше нарынче кӱ (пирит).

Чыла тыгай кӱ-шамычым погаш, да нуным кушто палыме, могай эҥерыште, могай поселек лишне, эҥерыште але эҥер сер саҥгаште тӱҥ пластыште налме—обязательно возаш кӱлеш. Погымо коллекцийым шке учительлан да руководительлан, тугак верысе краеведческий музейын але мемнан элын чыла луклаштыже пашам ыштыше геолого-разведочный организаций-шамычын пашаеҥыштлан ончыкташ кӱлеш.

Геологический наука доктор Сталинский премий лауреат—

В. Сенюков.

Тыгыде эҥер-шамычын юный исследовательыштлан

Шуко тыгыде эҥерлаште изи гидроэлектрический станцийым ышташ лиеш. Тыгай эҥер-шамычым пасушко вӱд колташланат, чодра волташлан, суда кошташлан, колым ашнашлан кучылташ лиеш.

Але марте тыгыде эҥер-шамычым эше начарын тунемме. Нуным тунемаш пионер ден школьник-шамыч полшен кертыт.

Те вакшым, пӱам, эҥерын кузе кадыргыл йоген каймыжым, тудын приток-шо-шамычым описатлен, эҥерын серже могай улмым, островшо-шамычым да молым описатлен кертыда.

Эҥер-шамычым изучатлыме годым эҥерын могай верыште йоген эртымыжым фотографироватлен сниматлымаш кугу интересан.

Тидым гына шарныза, йогышо вӱдым сниматлыме годым экспозиций 0,1 секунда деч утла лийман огыл. А лондемлан верыште писын йогышо вӱдым сниматлыме годым—эшеат шагалрак лийман. Уке гын снимкыште вӱд шогышо гай лиеш.

Тугак эҥерын южо участкылаштыже келгытым, кумдыкым висаш да вӱдын могай писылык дене йогымыжым определитлаш нелэ огыл. Йогымын писылыкшым поплавок дене висат. Тидлан эҥерын определенный участкыжым налаш кӱлеш. Тудын кужытшым точно висаш, вара участок тӱҥалма гыч поплавкым колташ да участок мучашке шумеш мыняр жапыште йоген шумыжым шекланаш. Участкын кужытшым поплавок йоген эртыме жаплан шелмек, те эҥерын йогымо писылыкшым пален налыда.

Чыла материалым СССР наука-шамыч Академийын водохозяйственный проблема секцийышкыже тыгай адрес дене колтыза: Москва, Малый Харитоньевский переулок, дом 4.

Наука ден техника заслуженный деятель профессор-орденоносец

Н. М. Ушаков.

Фотоэтюд Д. Зверевын.

Экспедиций, поход да экскурсий организоватлалтеш

Испытаний пытен, йоча-шамычын эн сай жапышт—кеҥеж каникул толын шуын! Кеҥеж — физический виянгаш эн сай жап. Кеҥеж каникул жапыште кажне йочат выносливый, стойкий-да решительный лийын кертеш. Тыгак кеҥеж жапыште шуко уым ужаш да ятыр шинчымашым налаш лиеш. Шке крайым тунемаш походыш кошташ, йӱдым тул воктене касым эртараш, ияш сайын тунемаш да кужу корныш кошташ лиеш. Те ида ӧркане гына.

Пионер пӧртысӧ юный турист-шамыч интересный походыш, экскурсийыш кайымашым организоватлат. Теве пионер ден школьник-шамычын лу кечаш экспедицийже организоватлалтшаш. Тиде экспедицийыште 50 марте йоча-шамыч лийыт. Нуно Изи-Какшан эҥерым тунемаш тӱҥалыт. Экспедицийыште улшо йоча-шамыч чыланат пуш дене каят.

Корнышто экспедицийын участникше-шамыч коллекцийым погаш, гербарийым да молымат ышташ тӱҥалыт. Тидын дене нуно шыжым тунемаш тӱҥалыт. Адак музейыш ятыр экспонатым кондат. Южо вере кужу жаплан шогалме годым экспедицийын участникше-шамыч чодра кӧргыш, лишыл колхозлашке поход дене кошташ тӱҥалыт.

Экспедицийыште натуралист, топограф, фотограф, связист, осводовец, радист да моло-шамычат лийыт.

Пионер пӧртын эн сай кружок член-шамычше дене Куйбышев олаш экскурсий эртаралтеш. Тылеч посна школласе турист-шамычлан 10 пеший поход да ик кечаш звездной поход эртаралтеш.

Путешествоватлаш шонышо йоча - шамыч шке школыштышт але Пионер пӧрт пеленсе юный турист-шамыч кружокыш возалт кертыт.

Хлебников,

Йошкар-Ола Пионер пӧртысӧ экскурсионно-туристский пашам вуйлатыше.

16 июньышто походыш каена

Кеҥеж каникул жапыште мемнан школышто пионер ден тунемше-шамыч кум маршрут дене экскурсионно-туристский походым эртарат. Тыште чылаже 90 пионер дене тунемше-шамыч участвоватлаш тӱҥалыт.

Тӱҥалтыш класслаште тунемше-шамыч Кузнецово селаш (Йошкар-Олинский район) ик кечаш походым ыштат. Нуно Кузнецово селан посна верлажым тунемыт, тудын лишне улшо колхозлаште, школлаште лийыт.

6-шо ден 7-ше класслаште тунемше-шамыч „Таир" лагерь гоч Кокшайскыш каят. Таирын, Кокшайскын верлажым, Волга эҥерын пурла ден шола сержым, туштo улшо растительный ден животный мирым, исторический верла-шамычым тунемаш, исследоватлаш тӱҥалыт.

Тиде классласе моло тунемше-шамыч туныктышо Сергей Павловичын вуйлатымыже почеш Марийский бумажно-целюлозный комбинатыш каят. Тыште нуно бумкомбинатын историйжым, кызыт кушкын толмыжым тунемаш, гусо мландыште улшо поянлыкым исследоватлаш, лекарственный шудым погаш тӱҥалыт.

А. Т. Петрова,

Старший пионервожатый.

Йошкар-Ола, 10 номеран школа.

Шкендан крайым тунемза

Экскурсий, поход, исследовательский паша тунемше - шамычлан природын поянлыкшым, исторический вер-шамычым сайын пален налаш, шинчымашым келгемдаш полшат. Садланак те шкендан крайдам, райондам тунемшаш улыда. Калыкын ожнысо илышыжым тунемашлан историй дене тӱрлӧ книга, документ-шамыч, адакшым тошто еҥ-шамычын шарнен ойлымышт полшен кертыт. Те нине факт-шамычым раш возен налаш тыршыза. Пеш ожно илыше еҥын кузе илымыжым, тудын орудийже да илыме верже могай улмым ученый - шамыч мландыште пеш шуко ий кийше (кызыт марте аралалтше) вещественный памятник-шамыч гыч пален налыныт.

Тошто еҥ-шамыч шукыжо охотыш коштын, колым кучен иленыт. Нуно шке илыме верыштым эҥер, ер, водоем воктен ыштеныт. Садланак первобытный еҥ-шамычын паша ыштыме ӱзгарыштым, древний животный-шамычын луыштым шукыж годым ер, эҥер воктен муыт. Шошым вӱд серым мушкеш. Тыге мланде йымач древний животный-шамычын лулегышт, тошто еҥ-шамычын орудийышт чараш лектыт. Вӱд пучымек, ме древний животный-шамычын луыштым, первобытный айдемын кӱ дене ыштыме орудийыштым муын кертына.

Марийский АССР-ын территорийышты жат тыгай ӱзгар-шамычым шагал огыл мумо. Но те, йоча-шамыч, шке крайым тунемме паша дене утларак интересоватлаш тӱҥалыда гын, тыгай муымаш эше шукырак лиеш. Ӱмаште „Правда" колхоз член (Куженерский район) Светлаков республиканский краеведческий музейыш кок кӱ чогытым сдатлен. Тиде муымаш гыч пале, Марийский АССР-ын территорийыштыже пеш ожно первобытный еҥ - шамыч иленыт. Тугак ятыр вере древний животный-шамычын луыштым мумо. Теве Немда эҥерын серыштыже (Сернурский район) мамонтын луыжым, Манага эҥер воктен (Ронгинский район) бизонын вуй-коҥгражым, а шукерте огыл Морко села деч кум километр ӧрдыштӧ мамонтын бивеньжым мумо.

В. Иванов,

Марийский АССР-се краеведческий музейын научный сотрудникше.

Юный краевед-шамычлан каҥаш

Вашке йоча-шамыч каныш каят. Кеҥеж каникулым культурно да сайын эртараш кӱлеш. Каникул жапыште крайын поянлыкшым тунемман да тӱрлӧ краеведческий коллекций-шамычым ыштыман.

Але марте мемнан республикын поянлыкшым раш пален налме огыл, садланак крайын поянлыкшат кӱлеш семын кучылталт ок керт. Крайын поянлыкшым пален налмаш наукышто да практический илышыште кугу верым налын шога, тидым те чыланат паледа. Поянлыкым пален налын кӱлешан вереш тӱрлӧ предприятийым ыштен, але вес семын келыштарен илышыш пуртен шогаш лиеш. Тугак крайым тунем шогымаш наукышто тӱрлӧ кӱлешан йодыш-шамычлан вашмутым пуэн кертеш.

Кеҥежым крайын поянлыкшым тунеммашым тыгай программа дене эртараш лиеш

ГЕОГРАФИЙ ДЕНЕ:

Верысе эҥерлам, иксалам тунеммаш.

а) Нунын кушто да могай верыште улмыштым, кугытыштым описатлен планым чертитлымаш.

б) Серыштым описатлымаш:

могай грунт лончо-шамыч улыт, нунын кӱжгытышт да озанлык значенийышт.

в) Нунын серысе растительностьыштым описатлымаш.

г) Эҥерын, иксан источникыштым да родник-шамычым пален налын описатлымаш.

д) Нунын серыште вӱд вий дене могай предприятий пашам ышта, уке гын ышташ лиеш але уке нерген палыман.

е) Нине эҥерласе, иксаласе животный шамычым палымаш да описатлымаш.

ж) Эҥерын да иксан значенийышт нерген выводым ыштымаш да нунын озанлыклан кӱлешыштым ончыктыман.

Верысе эҥерлам да пӱалам тунеммаш.

а) Нунын кушто, могай верыште улмым ончыктен планым ыштымаш.

б) Ерын, пӱан келгытшым, растительностьшым палымаш.

в) Нунын кузе лиймыштым да кужечын вӱдым налмыштым пален налмаш, описатлымаш.

г) Серын могай грунт гыч улмыштым, нунын кӱжгытыштым да озанлыклан кӱлешыштым пален налын описатлымаш.

д) Эҥер да пӱа вӱд дене кылдалт шогышо животный-шамычым пален налын описатлымаш.

е) Эҥерын да пӱан озанлыкыште могай значенийышт улмо нерген вывод ыштымаш.

ПОЛЕЗНЫЙ ИСКОПАЕМЫЙ ДА ПОЧВЫМ ТУНЕММАШ

Верысе куп-шамычым изучатлымаш.

а) Купын кушто, могай верыште улмыштым, растительностьшым пален налын описатлымаш.

б) Купын кугытшым да формыжым ончыктен планым ыштымаш, описатлымаш.

в) Кажне купын кузе лиймыже нерген примерный выводым ыштымаш да вӱдым кужеч налмыжым описатлымаш.

г) Купышто да куп ден кылдалт шогышо животный-шамычым пален налын описатлымаш.

д) Купын торф лиймашыжым да торфяной слойын кӱжгытшым палымаш, у лончым кычалымаш.

е) Торфын примерно кунар кубометр улмыжым шотлен муымаш.

ж) Тӱрлӧ купын могай озанлык значенийышт улмо нерген выводым ыштымаш да илышыш пуртен шогымаш.

Тӱрлӧ почвым да грунтым тунеммаш

а) Тӱрлӧ вер гыч почвым налын коллекцийым ыштымаш.

б) Нунын породыштым, плодородностьыштым пален выводым ыштымаш.

а) Шун улмо верым кычалмаш да нуным описатлымаш.

б) Шун лончын кӱжгытшым, качествыштым определитлымаш.

в) Нунын озанлыкысе значенийыштым пален налын описатлымаш да илышыш пуртен шогымым ончыктымаш.

а) Тӱрлӧ верысе ошмам, кӱйым поген коллекцийым ыштымаш.

б) Нунын кушто, могай верыште улмыштым, нунын кунар улмыштым ончыктен возымаш.

в) Ошман да кӱйын озанлыкыште могай значенийышт улмым, нуным илышыш пуртен шогымым але пуртышаш нерген выводым ыштен возымаш.

ЗООЛОГИЙ ДЕНЕ

I. Насекомый-шамычым тунеммаш.

а) Пакчасе, садысе да пасусо тӱрлӧ насекомый-шамычым поген коллекцийым ыштымаш.

б) Насекомый - вредитель-шамычын вредитлыман пушеҥгыла да емыжла лышташым поген коллекцийым ыштымаш.

в) Тӱрлӧ насекомый-шамычын озанлыклан пайдам але вредым кондымышт нерген выводым ыштымаш.

г) Верыште могай метод дене вредный - насекомый ваштареш кредалмым тунеммаш.

д) Насекомый-вредитель дене кучедалмаште тӱрлӧ у методым илышыш пуртен результатышт нерген выводым ыштымаш, описатлымаш.

е) Олыкысо, чодрасе насекомый-шамычым поген коллекцийым ыштымаш да нунын озанлыклан могай значенийыштым пален налын возымаш.

Тӱрлӧ животный-шамычым тунеммаш

а) Тӱрлӧ эҥерласе, ерласе моллюска-шамычым поген коллекцийым ыштымаш.

б) Моло тӱрлӧ вӱдысӧ животный-шамычым погымаш да описатлымаш.

в) Верысе тӱрлӧ колым поген коллекцийым ыштен описатлымаш.

г) Шыҥшальын да кишкын илыме верыштым пален налын наблюдатлымаш да поген коллекцийым ыштымаш.

д) Тӱрлӧ кайыкын да янлыкын илышыштым наблюдатлымаш (игым ыштымышт, пукшымышт, илыме верышт).

е) Тӱрлӧ животныйын озанлыкыште могай значенийышт нерген выводым ыштымаш.

БОТАНИКА ДЕНЕ

Шӱкшудо-шамычым изучатлымаш.

а) Пакчасе, садысе, пасусо шӱкшудым поген коллекцийым ыштымаш.

б) Тӱрлӧ шӱкшудо нӧшмым поген коллекцийым ыштымаш.

в) Шӱкшудын озанлыклаш могай значенийже улмо нерген выводым ыштен описатлымаш.

г) Шӱкшудо дене кучедалме метод-шамычым пален налын нунын нерген выводым ыштымаш.

2. Полезный растений-шамычым тунеммаш.

а) Верысе тӱрлӧ лекарственный растений-шамычым поген коллекцийым ыштымаш да нунын могай вереш шочмыштым описатлымаш.

б) У лекарственный растений-шамычым кычалмаш.

в) Тӱрлӧ шудым поген коллекцийым ыштымаш.

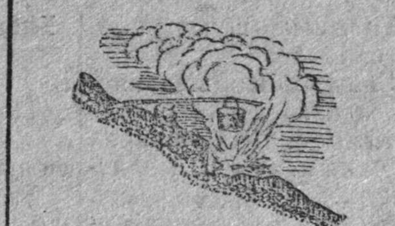
г) Пушеҥге да тӱрлӧ саскан пеледмыштым, емыж лиймыштым эскерымаш да молат.

Н. М. Миронов,

Марпединститутысо зоологий кафедрын ассистентше.

Йоча-шамыч! Походыштыда костерым, палаткым, шалашым да левашым ышташ верештеш. Ме ӱлнӧ костерым, левашым кузе ыштыме нерген умылтарена.

Тайылышто ыштыма костер-шамыч

Тайыл верыште тоям мландыш керын костерым ыштымаш.

Тайыл верыште рогулько ӱмбак тоям пыштен костерым ыштымаш.

Лывырге тоян их мучашыжым мландыш керыт да рогулько ӱмбак пыштен костерым ыштымаш.

Кок рогулькым мландыш керын, тудын ӱмбак тоям пыштен костерым ыштымаш.

Кум тоям кереден, нуным мучашыштым иктыш пидмек, костер ямде лиеш.

Костер гыч шокшо котелекым налашлан утларак йӧнан лийже, манын насечкан рогулькым ыштат.

Сӧрби дене ыштыме возак.

Уадене ыштыме леваш.

ВАСИН КИМ *ОЙЛЫМАШ*

Умбакыже. Тӱҥалтышыже 21, 22 номерлаште

— Толынак шуыт гын, ай-ай сай ыле.

— Сайже-можо, вашлияш ямдылалташ кӱлеш...

— Юмоҥа, кинде-шинчал дене, чаҥым кырен, молитвам мурен,—поп ешарыш.

— Мыйже вес семын шонем, — генерал Гайда нерген ойлышак манеш. — Вот мо родо-шамыч: вет те чылалан шкенан еҥак улыда, шонымашнажат иктак. Садлан кӧ улмемжымат почын кертам. Мый документ почеш „йошкар отряд командир“ улам гынат, кӧргӧ шонымашем чылт весе. Мый кызыт Степанов деч толынам, тушто подпоручик Якуненко особый заданийым пуэн. Тудо дезертир, тыгыде банде-шамычым поген восстанийым тарваташ кӱшта, тунам теат ушнеда, да эша ялысе еҥ - шамычымат ондален таратена...

— Чыным ойлет, Павел Гордейч, ушан улат, йӧршеш генералла вопросым решатлет, — попын йӱкшӧ адакат шоктыш.

Тунам гын Якуш палыш, Павел Гордейч—селасе торговойын эргыже, прапорщик. Германский войнаш йомын, колен манын возымо кагазшат толын ыле, а чынже дене ила улмаш. Кызыт шакше шонымаш дене пӧртылын.

— Таче восстаний лиеш. Мемнан вийна уже ямде: дезертир-шамыч селаштак улыт. Поповичын бандыжат пелйӱд кутлаште тышке лийшаш. Таче кынелашыже йӧнан: исполкомышто ик продотрядовецат уке, чыланат волвоенком Седов ден Поповичым кычалаш каеныт...

— Ха-ха-ха, — кенета воштылмо йӱк шоктыш. — Тудлан кабинет гыч лекташыжат ок кӱл ыле, Попович шке унала толеш. А кызытше чодрам тек пургетше: ала ужгалык маскам муэшат.

— Да-а, таче кынелына гын моткоч йӧнан лиеш. —

— Пӧрт оза, Кстият келша, -- кредалыи кертше еҥышт иктат уке, улыжат Исай Илья да сторож Пекташ...

— Ну, тынарже вий мо?— Поручик манеш. — Кӱлеш отпор серовно ок лий, оружийыштат уке дыр.

— Кеч мий да шувын дене кыре, — пӧрт оза каласыш.

— Шого кыренат налына!..

— Кырымыже - можо, лӱяш.

— Суртышкышт йошкар агытаным чыкаш.

— Ха-ха! Шкежат йошкарге, — агытанжат йошкарге, — ала кӧ воштылеш.

— Мый дык тиде Ильям, шке кидем дене лӱен пыштем, — прапорщик Павел Гордейч моктана...

Тыге шем кишкыла чужлен тушман-шамыч каҥашеныт...

Тидым Якуш колят, ӱпшӧ „копж“ шогале, шӱмжылан „шуй“ чучеш, шкеже чытыра.

— Ачамым пуштыт... пӧртым йӱлатынешт, кузе кӱнат ачамлан увертараш кӱлеш...—ушыштыжо ик шонымаш пӧртын.

...Йӧршеш пычкемышалтын. Кас велне шарлыше ӱжарат йӧрен, мланде тӱр воктен гына изиш ошалге кава коеш. Мӱндырнӧ-мӱндырнӧ кӱдырчӧ „дӱр-р-р“ мӱгыра. Уло селасе калык тамле омо дене мала.

II. Восстаний

Пич йӱд.

Волисполком пӧртыштӧ изи лампе шикшаҥын йӱлаш тӧча. Тиде коммунист Илья эша шинчылтеш. Кагаз-шамычым ончыштын возгала. Кугу залын тымыкыштыже перо йӱк „кыргор“ гына шокта. Тудын деч молыжо иктат залыште уке, чыланат мӧнгышкышт шаланеныт.

> Смело мы в бой пойдем
> За власть советов
> И, как один умрем
> В борьбе за это...

Шинчышыжла салтак мурым тудо эркын муралта, вара кагазшым вес могырыш савыра, ӱстембал оҥгам тӱмыр кырмыла „тӱптӱп-тӱп“ парняж дене пералта.

> Вот и окопы
> Трещат пулеметы,
> Смело вперед идут
> Красные роты...

Тыге мурен шинчымыж годым нелын шӱлештше Якушат куржын толын шуо.

— Ачий!... Ачий!...—ойлаш тӧча тудо.

— Мо? Мо лийын!—ачаже ӧрын кынел шогале.

— Ачий!... Ачий! .. Турай Кстимыт тыйым пуштнеш!

— Шого!... Угыч каласеян...

Шого, чыла рат дене каласкален пуэм,—адакат Якуш манеш, вара ужмыжым- колмыжым ойла.

— Товатат пуштыт. Ачий, айда чодрашке курж...

— Вучалте изиш...—ачаже пелештыш, пырдыжыш те кечыше телефон деке мийышат „шыр-гор-р“ пӱтырале.

— Ало-о!... Уезд!... Уржум! — кычкырлаш пиже, —мо ия, огытат ойло.

Но телефон йӧршӧ шыпланен, пуста коробкыла гына кеча.

— Пӱчкыныт... Проводым бандит-шамыч пӱчкыныт, — Илья шыдын пелештен зал гыч куржын лекте, „шрон-н“ омса мурен кодо.

— Пекташ! Пекташ!— коридорышто шоктыш. Варажым сторож Пекташ ден Илья толын пурышт.

— Вот мо, Пекташ шольо, таче мемнан волостьышто восстаний лиеш, кулак-шамыч кынелыт. Садлан тыйым ялыш военком деке колтем, каеt вет?

— Молан огым, охотно каем. А то тышан кодаш йӧнан огыл. Турай Ксти илшынек кочкеш: мыят тудын шылтыме киндыжым луктыш полшенам.

— Тугеж гын йӧра. Яра имныш каеt,—Илья манеш, кагаз ластыкеш „кыр-гор р“ удрале, пакетыш пышты шат Пекташлан шуйыш.

— Урем дене ит кудал, корно денат ит кай: тушто дезертир-шамыч улыт. Прогалыш лекмек, чодра велке чыме,—манеш тудо,— военком дек шуат да, вашке толза мын, а то тиде кулак тӱшкат кинде магазиным шалатен кертыт... 3 тӱжем пуд кинде эллан кӱлеш...

— Йӧра,—манын Пекташ пакетым шовыч лаштыкеш пиде, вара ош мыжер помыш шылтыш. Шукат ыш лий, тудо волисполком ожым кушкыж шинчын, села гыч пикшла лектын возо, ужар олык мучко кудал колтыш.

* *

— Кайыш, — Пекташын кудалмыжым колын Якуш пелештыш, кумда окна деке миен комдык почын шындыш, вуйжым луктын урем велке ончале.

Уремыште нимоат ок кой, пычкемыш. Кастене ийгече ояр ыле гын, кызыт уло кава, шем мыжерым чиймыла, сур пыл дене леведалтын, леве Ӱр эркын чӱчалтеш, садерысе пушенге лышташлам „шр-р“ шоктыкта.

Мардежат кошкышо лышташлам, сур пуракым урем мучко куржыктен поктылеш.

Волгенчат „йыл-йӱл“ волгалт кая. Почешыже, изиш лиймеке, кӱдырчат тарвана, „дӱр-дӱр-р-р“ мӱгыра, эн пытартышлан „дӱр-р-рӱч“ рашкалтен колта, пуйто уло кава кокте шелалтеш.

(Умбакыже лиеш).

ГРАНИЦА ВЕС ВЕЛНЕ

Английын южный серыштыже проволочный заграждений.

Иракыште военный действийын чарнымыже

Рейтер агентство увертара: Иракский армий перемирий нерген йодмаш дене обратитлалтын. Перемирий условийым Иракын столицыштыже — Багдадыште подписатлыме. 1 июньышто 8 час эрдене военный действий чарнен. Иракский премьер-министр Рашид Али Гайлани, генеральный штаб начальник, ятыр офицер-шамыч да государственный переворотын участникше-шамыч эл гыч каеныт. Регент эмир Абдулла Багдадыш пӧртылын. Юнайтед Пресс агентствын увертарымыже почеш пале, тудо у иракский правительствым ышташ шона.

Английский войска-шамыч Крит гыч каеныт

12 кечым пеш талын кучедалме деч вара, Крит островышто военный действий чарнен. Тиде кучедалмаште германский авиаций английский авиаций деч ятыр виян ыле. Германский могырым Крит верч кучедалмаште 1000 деч шагал огыл самолет участвовател ен. Германский самолет-шамыч англичан-шамычын позицийыштым лӱйкаленыт да бомбардирсватленыт.

Англичан-шамыч островым коден каеныт.

Юный турист-шамычлан у книга

Шукерте огыл капитан В. Никольскийын юный турист-шамычлан „Как провести туристский поход“ книгаже лектын. Тиде книгаште туристский походлан кузе ямдылалташ, походышто могай эскерымашым ышташ—чыла возымо.

Туристский поход ден экскурсий эртарымаш шотышто тӱрлӧ вопрос дене йодышлан вашмутым Марийский АССР Наркомпросын республиканский йоча туристский станцийже деч налын кертыда. Адрес: г. Йошкар-Ола, Наркомпрос, ДЭТС.

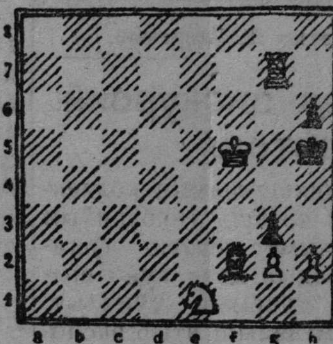
С. Лойдын шахматный легендыже

Кумдан палыме американский проблемист Самуэль Лойд тӱрлӧ шахматный „фокусым“ ыштылаш кугу мастар улмаш.

Шкенжын ик композицийжым—задачыжым тудо легендылан келыштарен. Кӱчыкын возымаште тиде легенда тыгае:

XVIII курым тӱҥалтыште Швецийын Турция дене войнаже годым, шведский король Карл XII Днепр эҥерыште шогышо Бендерысе крепостьышто авыралтын. Крепость йыр турецкий войска-шамыч шогеныт. Король Карл шахматым пеш йӧрата да авыралтмаште улмыжо годымат шкенжын министрже Гротузен дене чӱчкыдын модеш улмаш.

Ик гана нунын модмо партийыште тыгай позиций лийын:

Ошо дене модшо король Карл сеҥымашке шуын. Тудо шоналтыш да „шемылан 3 ходышто мат“,—манын увертарыш. Лач тиде жапыште окна гоч пурышо турецкий пуля доска гыч—e1 коньым тӱкен шуэн.

Пуля деч лӱдшӧ Гротузен куржнеже улмаш, но Карл тудым кучен да, изиш шоналтымек, каласен:

— Конь деч поснат ныл ходышто мат(!)

Кенета кокымшо турецкий пуля пуренат h2 полеште шогышо пешкым налын шуыш. Карл тидын годымат ӧрын огыл да, колышаш гай лӱдшӧ министржылан каласен:

— Конь да h2 пешка деч поснат 5 ходышто мат(!).

Йоча-шамыч! Кум позицийжымат решатлыза:

1. Диаграммыште улшо фигура-шамыч улмо годым — 3 ходышто мат.

2. e1 конь деч посна—4 ходышто мат.

3. e1 конь да h2 пешка деч посна – 5 ходышто мат.

Чыла позицийым чын решатлыше йоча-шамычын фамилийышт газетыште увертаралтеш да эн тичмаш решенийым колтышо йоча-шамыч литература дене премироватлалтыт.

ОТВЕТ-ШАМЫЧ

(1 майысе „Ямде лий“-ым ончо) Кругым ушыза.

Эн ончыч чын ответым Читков Николай (Моркинский район, Илнетур ял) колтен.

(10 майысе „Ямде лий“-ым ончо) Логогриф. Баку—Куба.

Отв. редактор— **П. А. КЛЮКИН**

Э1534 Йошкар-Ола, Маргосиздатын типографийже.